

ВІДГУК

офіційного опонента

завідувача кафедри геодезії та землеустрою Приватного закладу вищої освіти
«Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
доктора економічних наук, професора **КАЛИНИ Тетяни Євгеніївни**
на дисертацію **Громова Сергія Сергійовича**
на тему: **«Фінансування територій природно-заповідного фонду України
у військовий та післявоєнний час»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок із науковими програмами, планами, темами. У дисертаційному дослідженні розроблено концептуальний комплекс принципів трансформації системи фінансового забезпечення територій природно-заповідного фонду в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Методологічне підґрунтя запропонованого комплексу формують базові принципи, до яких віднесено принципи екосистемної цілісності, нарощення асиміляційної спроможності природних комплексів, невиснажливого природокористування, зміцнення обороноздатності держави, подолання бідності та забезпечення інклюзивного розвитку. Зазначені принципи визначають концептуальні засади функціонування системи фінансування територій природно-заповідного фонду та зумовлюють необхідність дотримання системних принципів, зокрема емерджентності, конвергенції, адаптивності до міжнародних природоохоронних стандартів, відповідності глобальним екологічним вимогам, градуалізму та партнерської взаємодії.

У свою чергу, системні принципи детермінують формування функціональних принципів трансформації системи фінансового забезпечення територій природно-заповідного фонду, до яких належать субсидіарність, диверсифікація, еквівалентність, диференціація, самоокупність, релевантність і платність. Їх практична реалізація забезпечує формування багатоканальної моделі фінансово-інвестиційного забезпечення, орієнтованої на диверсифікацію джерел, форм і механізмів фінансування діяльності суб'єктів природно-заповідної справи, а також підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

На основі критичного аналізу міжнародного досвіду та оцінювання інституційного середовища функціонування природно-заповідної сфери України систематизовано сучасні методи фінансування територій природно-заповідного фонду в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови. До таких методів віднесено бюджетне фінансування, внутрішньо-корпоративне фінансування, позабюджетне фінансове забезпечення, приватне інвестування, сек'юритизацію природно-ресурсних активів шляхом емісії «зелених» облігацій і карбонових сертифікатів, іпотечно-заставні механізми, фінансування на засадах публічно-приватного

партнерства, а також краудфандинг як інструмент консолідації фінансових ресурсів громадськості для розвитку природоохоронної інфраструктури.

Обґрунтовано, що кожному із зазначених методів відповідає сукупність фінансових інструментів, які забезпечують їх практичну реалізацію. До таких інструментів належать бюджетні асигнування, емісія цінних паперів, субвенції, дотації та субсидії, грантове фінансування, благодійні внески, компенсаційні виплати, пайова участь, кредитні ресурси та факторингові операції. Комплексне використання зазначених інструментів сприяє підвищенню результативності фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності та створює передумови для формування стійкої й диверсифікованої системи фінансування розвитку природно-заповідного фонду.

У результаті узагальнення практики країн Європейського Союзу встановлено, що ключовими чинниками диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку природно-заповідних територій є масштабування механізмів змішаного фінансування, упровадження інноваційних фінансових інструментів, удосконалення багаторівневої системи управління природоохоронною діяльністю, розширення фінансової автономії територіальних громад, формування економічних стимулів для збільшення площ природно-заповідного фонду та переорієнтація «зелених» фінансів на відновлення природних екосистем. Встановлено, що на наднаціональному рівні фінансове забезпечення природоохоронної діяльності здійснюється переважно за рахунок Європейського аграрного фонду розвитку сільських територій, Європейських структурних та інвестиційних фондів, а також програми LIFE. На національному рівні основними джерелами фінансування виступають кошти державних і місцевих бюджетів, механізми публічно-приватного партнерства, ресурси благодійних та філантропічних організацій, корпоративне спонсорство і краудфандингові механізми.

Тематика дисертації відповідає науковим напрямам Національного університету біоресурсів і природокористування України та виконана в межах ініціативної науково-дослідної теми «Фінансова стратегія сталого розвитку економіки України: інструменти, ризики та механізми адаптації» (номер державної реєстрації 0125U003409).

У межах зазначеної науково-дослідної теми автором розвинено теоретико-методичні засади фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час, систематизовано сучасні форми, методи, джерела та інструменти фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, проведено комплексне оцінювання сучасного стану фінансування територій природно-заповідного фонду, виявлено основні тенденції та проблеми їх фінансово-інвестиційного забезпечення, обґрунтовано напрями диверсифікації джерел фінансування з урахуванням європейського досвіду, а також розроблено концептуальні підходи до трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується ґрунтовним аналізом автором наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, логічною послідовністю проведеного дослідження, чіткістю постановки мети та завдань, а також належним рівнем їх методичного забезпечення. Отримані у процесі дисертаційного дослідження результати базуються на комплексному аналізі статистичних, аналітичних, нормативно-правових і програмних документів, що регламентують функціонування та фінансування територій природно-заповідного фонду України.

Оцінюючи зміст дисертації, доцільно відзначити, що отримані автором наукові результати є достатньо обґрунтованими, а їх достовірність підтверджується використанням сучасного методологічного інструментарію дослідження. Під час виконання роботи застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема методи наукової абстракції, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, системного й логічного аналізу, порівняльного аналізу, економіко-статистичні методи, а також методи узагальнення й графічної інтерпретації результатів дослідження.

Дисертація, виконана С. С. Громовим, є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому запропоновано авторський підхід до розвитку теоретико-методичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди. У роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, методичних і прикладних аспектів фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, розроблено концептуальні положення щодо трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду з урахуванням сучасних економічних, екологічних, безпекових та євроінтеграційних викликів.

Автором обґрунтовано науково-методичні підходи до диверсифікації джерел, форм, методів та інструментів фінансового забезпечення природно-заповідної справи, удосконалено методичний інструментарій оцінювання стану фінансування територій природно-заповідного фонду та визначено пріоритетні напрями підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення збереження, відтворення та сталого функціонування природно-заповідних територій у військовий та післявоєнний періоди. Важливим науковим результатом є розроблення концептуальних положень щодо трансформації системи фінансування природно-заповідного фонду на основі диверсифікації фінансово-інвестиційних механізмів, розширення інструментарію публічно-приватного партнерства, використання інструментів «зеленого» фінансування та імплементації передового європейського досвіду у вітчизняну практику.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та практичні рекомендації є достатньо обґрунтованими, характеризуються внутрішньою логічною узгодженістю

та становлять результат самостійного наукового пошуку автора, що підтверджує належний рівень виконаного дослідження.

У цілому структура і зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного здобувачем дослідження. Робота містить значний обсяг аналітичного матеріалу, результати узагальнення статистичних даних, нормативно-правової бази, вітчизняного та зарубіжного досвіду фінансування природно-заповідного фонду, що забезпечує належний рівень обґрунтованості сформульованих висновків і рекомендацій. Таблиці та рисунки є інформативними, логічно структурованими, не перевантажені зайвими умовними позначеннями та вдало доповнюють результати проведеного дослідження. Висновки, наведені у дисертації, повною мірою відображають результати виконаного дослідження, характеризуються логічною послідовністю, належним рівнем аргументованості та ґрунтуються на проведених теоретичних і прикладних дослідженнях.

Основні результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію, були представлені та обговорені на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших фахових науково-комунікаційних заходах, що підтверджує їх наукову обґрунтованість, практичну значущість і відповідність сучасним тенденціям розвитку фінансової науки.

Достовірність, наукова новизна і практичне значення результатів дослідження. Ознайомлення з дисертацією С. С. Громова дає достатні підстави стверджувати, що сформульовані автором наукові положення, висновки та практичні рекомендації є належним чином обґрунтованими, логічно взаємоузгодженими та характеризуються високим рівнем достовірності. Зміст дисертації повною мірою відповідає поставленій меті та визначеним завданням дослідження, комплексно охоплює теоретичні, методичні й прикладні аспекти фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди.

Наукові результати дослідження ґрунтуються на всебічному аналізі праць вітчизняних і зарубіжних учених, критичному осмисленні сучасних концепцій фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, узагальненні міжнародного досвіду функціонування систем фінансування територій природно-заповідного фонду, комплексному аналізі законодавчо-нормативного забезпечення та офіційних статистичних матеріалів, що характеризують сучасний стан фінансування природоохоронної сфери України.

У процесі виконання дисертаційного дослідження автором використано широкий спектр інформаційних джерел, зокрема законодавчі та нормативно-правові акти України, міжнародні правові документи у сфері охорони навколишнього природного середовища, офіційні статистичні матеріали, аналітичні звіти центральних органів виконавчої влади, матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, наукових

семінарів, результати досліджень міжнародних організацій, а також власні наукові напрацювання. Така інформаційна база забезпечила належний рівень обґрунтованості теоретичних узагальнень, аналітичних висновків і практичних рекомендацій.

Отримані результати повністю відповідають визначеній меті дисертації та забезпечують послідовне вирішення поставлених наукових завдань. Основні положення дисертації викладено логічно, системно й аргументовано, а сформульовані висновки та практичні рекомендації є результатом самостійного наукового пошуку автора, виконаного на основі комплексного застосування сучасного теоретико-методичного інструментарію дослідження проблем фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Достовірність одержаних результатів підтверджується їх апробацією на міжнародних і всеукраїнських наукових заходах, упровадженням у діяльність профільних установ, використанням у навчальному процесі, а також відповідними документами про впровадження результатів дослідження. Це дає підстави зробити висновок, що дисертація характеризується належним рівнем наукової обґрунтованості, містить результати, які мають наукову новизну та практичну цінність, а запропоновані автором теоретичні положення й практичні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду України, підвищення ефективності фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності та формування сучасної моделі фінансування природно-заповідної справи в умовах воєнного та післявоєнного розвитку держави.

Найважливіші наукові результати дисертаційного дослідження, що визначають його наукову новизну та виносяться на захист, полягають у такому:

вперше розроблено дорожню карту трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період, яка передбачає поетапну реалізацію комплексу взаємоузгоджених організаційно-економічних та інституційних заходів у сферах внутрішньокорпоративних, публічних і міжнародних фінансів. На першому етапі запропоновано здійснити диверсифікацію джерел фінансово-інвестиційного забезпечення шляхом комерціалізації екосистемних послуг природних біогеоценозів, формування на загальнодержавному рівні бюджетних і позабюджетних цільових фондів розвитку природно-заповідної справи, інституціоналізації механізмів публічно-приватного партнерства, залучення фінансових ресурсів глобальних екологічних фондів, публічних фінансових інститутів Європейського Союзу та використання інструментів міжнародної технічної допомоги. Другий етап передбачає активізацію грантової діяльності, створення регіональних і місцевих цільових фондів розвитку природно-заповідної справи та реалізацію проєктів транскордонного співробітництва. На третьому етапі запропоновано впровадження ринкових механізмів фінансування, зокрема емісію карбонових сертифікатів, випуск «зелених» облігацій та залучення фінансових ресурсів приватних фондів, що забезпечує

диверсифікацію джерел фінансово-інвестиційного забезпечення, підвищення фінансової самодостатності суб'єктів природно-заповідної справи та створення передумов для ефективного відновлення і сталого розвитку територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період.

удосконалено:

– теоретико-методичний підхід до формування ієрархічної системи принципів фінансування територій природно-заповідного фонду у військовий та післявоєнний періоди, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на взаємоузгодженій сукупності базових принципів (екосистемної цілісності, нарощення асиміляційної місткості, невиснажливості природокористування, зміцнення обороноздатності, подолання бідності та інклюзивності), що визначають систему принципів другого рівня (емерджентності, конвергенції, адаптивності до вимог міжнародних природоохоронних конвенцій, відповідності глобальним екологічним вимогам, градуалізму та партнерства), які, своєю чергою, формують функціональні принципи (субсидіарності, диверсифікації, еквівалентності, диференціації, самоокупності, релевантності та платності), практична реалізація яких забезпечує розширення форм, методів і джерел фінансово-інвестиційного забезпечення потреб суб'єктів природно-заповідної справи;

– класифікацію форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду України, яка, на відміну від наявних наукових підходів, передбачає їх систематизацію за функціональним призначенням із виокремленням форм фінансування (кошторисне, програмно-цільове, бюджетне та банківське кредитування, венчурне і проєктне фінансування), методів (бюджетне, внутрішньокорпоративне та позабюджетне фінансування, приватне інвестування, сек'юритизація, фінансування на основі іпотечно-заставних механізмів, публічно-приватного партнерства та краудфандингу) й фінансових інструментів (асигнування, субвенції, дотації, субсидії, компенсації, відшкодування, гранти, філантропічні внески, пайова участь, кредити, позики, емісія цінних паперів, факторинг), комплексне використання яких сприятиме мінімізації інвестиційного дефіциту у сфері природно-заповідної справи та забезпечить модернізацію й реконструкцію об'єктів екологічної інфраструктури заповідних територій;

– концептуальні засади формування інституційного забезпечення функціонування системи організації та фінансування територій природно-заповідного фонду на загальнодержавному та місцевому рівнях, які, на відміну від існуючих, базуються на комплексному врахуванні результатів реалізації Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, оцінюванні потенціалу євроінтеграційних процесів щодо розширення фінансових можливостей природоохоронної сфери, поглибленні бюджетно-фіскальної децентралізації та трансформації глобальної природоохоронної архітектури, що дало змогу

сформуванати науково обґрунтовану дорожню карту трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період.

набули подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо функціонування системи фінансування територій природно-заповідного фонду в країнах Європейського Союзу, які, на відміну від існуючих наукових підходів, доповнено комплексним урахуванням сучасних інституційних, фінансово-економічних та екологічних передумов розвитку природоохоронної діяльності, зокрема масштабування механізмів змішаного фінансування, застосування інноваційних фінансових інструментів, розвитку багаторівневого врядування, посилення фінансової спроможності територіальних громад, інституціоналізації економічних стимулів щодо розширення площ природно-заповідного фонду та переорієнтації інструментів «зеленого» фінансування на забезпечення відновлення природних біогеоценозів. Це дозволило поглибити наукові уявлення щодо диференціації джерел, інститутів і механізмів фінансово-інвестиційного забезпечення суб'єктів природно-заповідної діяльності на наднаціональному та національному рівнях і сформуванати підґрунтя для підвищення ефективності реалізації низьковуглецевих проєктів, розвитку екосистемних послуг, відновлення природних екосистем та поширення практик корпоративної соціальної й екологічної відповідальності;

– аналітико-оціночний інструментарій дослідження тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду, який, на відміну від існуючих, поряд із визначенням структурно-динамічних характеристик фактичних показників передбачає розрахунок показників фінансово-інвестиційного забезпечення у порівнянних цінах шляхом коригування їх значень на кумулятивний індекс цін виробників промислової продукції. Це забезпечує врахування впливу інфляційних і девальваційних процесів, підвищує достовірність оцінювання реальних обсягів фінансування природоохоронних заходів та створює методичне підґрунтя для об'єктивного аналізу ефективності використання фінансових ресурсів у сфері збереження й відтворення біорізноманіття;

– науково-методичні засади оцінювання ефективності публічного фінансування природно-заповідної справи, які ґрунтуються на використанні інструментарію кореляційно-регресійного моделювання для кількісної оцінки взаємозв'язку між сукупними видатками Зведеного бюджету України на збереження природно-заповідного фонду та ключовими макроекономічними, бюджетно-фіскальними й екологічними чинниками. Запропонований підхід забезпечує параметризацію впливу основних детермінант фінансового забезпечення природоохоронної діяльності та розширює аналітичні можливості оцінювання результативності державної фінансової політики у сфері збереження природно-заповідного фонду;

– положення щодо імплементації передового зарубіжного досвіду фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної діяльності у вітчизняну систему

фінансування територій природно-заповідного фонду, які набули подальшого розвитку завдяки обґрунтуванню можливостей адаптації німецької моделі фінансування природоохоронних територій до українських умов. На відміну від існуючих підходів, запропоновано комплексне поєднання механізмів публічного, міжнародного та власного фінансового забезпечення, що охоплює використання бюджетних ресурсів, фінансових інструментів Європейського Союзу, міжнародних екологічних фондів, грантових програм і механізмів самофінансування, створюючи передумови для диверсифікації джерел фінансування, підвищення фінансової стійкості суб'єктів природно-заповідної справи та вдосконалення системи фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні.

Практичне значення та впровадження результатів дослідження Теоретичні положення, результати аналітичних досліджень, методичні розробки, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, мають вагомe наукове і практичне значення для розвитку вітчизняної системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди. Результати аналізу основних тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України у 2007–2024 роках за рахунок коштів Зведеного бюджету України, а також розроблена автором дорожня карта трансформації системи фінансування природно-заповідної справи у післявоєнний період створюють науково-методичне підґрунтя для вдосконалення механізмів фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, диверсифікації джерел фінансування та підвищення ефективності управління природно-заповідними територіями в умовах сучасних економічних і воєнних викликів. Зазначені результати впроваджено в управлінську та наукову діяльність Черемського природного заповідника (довідка № 56/01-15 від 18.03.2026 р.). Практичну цінність для діяльності Черемського природного заповідника становлять також результати дослідження, пов'язані з узагальненням європейського досвіду фінансового забезпечення природоохоронних територій, насамперед, німецької моделі фінансування, яка базується на диверсифікації джерел, форм і методів бюджетного, позабюджетного та власного фінансування заходів зі збереження, відтворення і примноження біорізноманіття та розвитку екологічної інфраструктури територій природно-заповідного фонду.

У практичній діяльності Українського товариства охорони птахів використовуються результати дисертаційного дослідження, пов'язані з удосконаленням аналітико-оцінного інструментарію дослідження тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду. Практичне значення мають запропоновані методичні підходи до визначення структурно-динамічних характеристик показників фінансування та розрахунку індикаторів фінансово-інвестиційного забезпечення збереження природно-заповідного фонду у порівнянних цінах, що забезпечують урахування впливу інфляційних і девальваційних процесів та дають можливість об'єктивніше оцінювати відмінності між фактичними й реальними обсягами

фінансування заходів зі збереження, відтворення та примноження біорізноманіття. Крім того, у діяльності товариства застосовуються результати дослідження щодо оцінювання ефективності публічного фінансування природоохоронної діяльності із використанням інструментарію кореляційно-регресійного моделювання. Запропонований підхід забезпечує встановлення взаємозв'язку між сукупними видатками Зведеного бюджету України на збереження природно-заповідного фонду та ключовими детермінантами фінансування, що дозволяє параметризувати взаємовплив макроекономічних, бюджетно-фіскальних та інших екзогенних чинників фінансового забезпечення природоохоронної діяльності. Використання зазначених результатів сприяє підвищенню обґрунтованості аналітичних оцінок та вдосконаленню механізмів фінансового забезпечення природоохоронних заходів (довідка № 01-04 від 20.04.2026 р.).

Управлінська діяльність природного заповідника «Древлянський» доповнена окремими теоретичними та прикладними результатами дисертаційного дослідження, що стосуються імплементації положень міжнародних природоохоронних конвенцій у систему регулювання природокористування в Україні та трансформації моделі фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної справи. Практичне застосування знайшли результати, пов'язані з формуванням інституційних засад функціонування системи організації та фінансування територій природно-заповідного фонду на загальнодержавному й місцевому рівнях, зокрема розроблена дорожня карта трансформації системи фінансування природно-заповідної справи України у післявоєнний період. Їх упровадження сприяє вдосконаленню механізмів фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, розширенню джерел фінансування та підвищенню ефективності управління територіями природно-заповідного фонду в умовах сучасних економічних і воєнних викликів (довідка № 01-12/135 від 23.04.2026 р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» під час викладання освітніх компонентів «Фінанси», «Фінанси підприємств» та «Фінанси природокористування». У навчальному процесі використовуються удосконалені теоретико-методичні підходи до формування системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди, що ґрунтуються на принципах екосистемної цілісності, адаптивності та диверсифікації фінансових ресурсів. Практичне значення мають також результати систематизації методів фінансування природно-заповідної справи, зокрема бюджетного, позабюджетного та внутрішньокорпоративного фінансування, механізмів публічно-приватного партнерства, приватного інвестування й сек'юритизації. У навчальному процесі застосовуються обґрунтовані підходи до використання сучасних інструментів фінансового забезпечення розвитку природно-заповідних територій, серед яких бюджетні асигнування,

субвенції, дотації, грантове фінансування, кредитні ресурси, емісія «зелених» облігацій і карбонових сертифікатів. Крім того, використовуються результати дослідження щодо диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення на основі узагальнення європейського досвіду застосування механізмів змішаного фінансування, міжнародної технічної допомоги та інструментів «зеленого» фінансування, а також практичні рекомендації щодо трансформації системи фінансування природно-заповідного фонду України, зокрема запропонована поетапна дорожня карта розвитку самофінансування, інституціоналізації механізмів публічно-приватного партнерства, активізації грантової діяльності та впровадження інноваційних фінансових інструментів у сфері природно-заповідної справи (довідка від 23.04.2026 р.).

Основний зміст роботи. Зміст дисертації С. С. Громова відповідає поставленій меті та визначеним завданням дослідження. Структура дисертації є логічною, цілісною та послідовною, що забезпечує комплексне розкриття проблематики фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Виклад матеріалу характеризується системністю, логічною послідовністю, належним рівнем наукової аргументованості та ґрунтовністю аналізу, що свідчить про високий рівень опрацювання теоретичних і прикладних аспектів досліджуваної проблеми.

До найбільш вагомих результатів дисертаційного дослідження, які характеризують його наукову новизну та практичну значущість, доцільно віднести такі.

Заслугує на позитивну оцінку здійснене автором теоретичне узагальнення сутності фінансування територій природно-заповідного фонду, що дало змогу сформулювати цілісне бачення його як системи джерел, форм, методів та інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності. Науковий інтерес становить запропонована ієрархія базових, системних та функціональних принципів фінансування територій природно-заповідного фонду, яка формує концептуальне підґрунтя для побудови сучасної моделі фінансового забезпечення природоохоронної сфери.

До безперечних переваг роботи слід віднести систематизацію форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Автором комплексно охарактеризовано бюджетні, позабюджетні, внутрішньокорпоративні та приватні механізми фінансового забезпечення, визначено їх взаємозв'язок та можливості практичного застосування в сучасних умовах функціонування природоохоронної сфери.

Наукову цінність становить проведене дослідження європейського досвіду фінансування територій природно-заповідного фонду. Автором аргументовано визначено ключові передумови диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення в країнах

Європейського Союзу та окреслено можливості використання відповідних механізмів у вітчизняній практиці з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів.

Позитивної оцінки заслуговують результати аналізу інституційних засад функціонування системи фінансування природно-заповідного фонду України. На основі критичного аналізу чинної нормативної бази автором виявлено основні проблеми реалізації державної політики у сфері фінансування природоохоронної діяльності та обґрунтовано необхідність формування нової державної програми розвитку природно-заповідної справи.

Важливим результатом дослідження є комплексне оцінювання тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України, яке базується не лише на аналізі фактичних бюджетних видатків, а й на визначенні їх реальних обсягів із урахуванням впливу інфляційних процесів. Такий підхід забезпечив більш об'єктивне оцінювання стану фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.

Безперечним науковим здобутком автора є застосування економіко-математичного інструментарію для оцінювання ефективності публічного фінансування територій природно-заповідного фонду. Використання кореляційно-регресійного моделювання дало можливість встановити взаємозв'язок між бюджетними видатками та ключовими макроекономічними й бюджетно-фіскальними чинниками, що визначають результативність фінансового забезпечення природоохоронної сфери.

Окремої уваги заслуговує проведене автором узагальнення зарубіжного досвіду фінансування природоохоронної діяльності та обґрунтування можливостей адаптації німецької моделі фінансового забезпечення територій природно-заповідного фонду до українських умов, що є актуальним у контексті євроінтеграційних процесів та післявоєнного відновлення держави.

Практичну цінність має запропонована автором дорожня карта трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України, яка охоплює комплекс взаємопов'язаних заходів у сферах внутрішньокорпоративних, публічних та міжнародних фінансів і створює передумови для диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності.

До найбільш перспективних результатів дослідження слід віднести обґрунтування можливостей підвищення капіталізації суб'єктів природно-заповідної справи шляхом використання інструментів вуглецевого кредитування та емісії карбонових сертифікатів, що відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку «зеленої» економіки та формує додаткові джерела фінансового забезпечення природоохоронної діяльності.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, у яких висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень принципів академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації та фальсифікації.

Дисертація оформлена відповідно до чинних нормативних вимог та встановлених стандартів щодо дотримання логічної структури й системності викладення матеріалу. Дисертація написана державною мовою, їй притаманні науковий та літературно коректний стиль викладення матеріалу. Текстова частина дисертації загалом позбавлена граматичних і орфографічних помилок та технічних недоліків. Таким чином, основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації є логічно завершеними, внутрішньо узгодженими та достатньо аргументованими.

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях. Основні положення виконаного С. С. Громовим дослідження опубліковано у 12 наукових праць, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей.

Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані у процесі дисертаційного дослідження, були апробовані та отримали схвальні відгуки під час проведення наукових заходів міжнародного та всеукраїнського рівнів.

Дискусійні положення та зауваження. Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію С. С. Громова, яка виконана на достатньо високому науковому рівні, слід висловити деякі зауваження, що стосуються дискусійних питань та мають характер побажань:

1. Автор на с. 38, говорячи про перспективи диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення потреб природно-заповідної справи за рахунок залучення міжнародної фінансової допомоги, зосереджує увагу на тому, що «значні резерви стосовно нарощення фінансових впливів у природно-заповідну справу України також містяться в частині імплементації Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, пріоритетів низьковуглецевого розвитку та боротьби з негативними кліматичними змінами у вітчизняну практику природоохоронної діяльності». В контексті посилення прикладної спрямованості проведеного автором дослідження необхідно було б перерахувати відповідні Цілі сталого розвитку, затверджені ООН, реалізація котрих безпосередньо створює умови для притоку коштів глобальних екологічних фондів, урядів зарубіжних країн та суб'єктів екологічного підприємництва. Також доцільно було б вказати на трансформацію пріоритетів діяльності суб'єктів природно-заповідної справи через призму досягнення цілей низьковуглецевого розвитку та боротьби з негативними кліматичними змінами.

2. Зважаючи на вагомий доробок автора щодо формування розширеної специфікації інституціоналізованих та потенційно можливих форм, методів та інструментів фінансування територій природно-заповідного фонду в Україні (рис. 1.2, с. 80), водночас потребує додаткових пояснень доцільність застосування такого інноваційного методу фінансування потреб природно-заповідної справи як краудфандинг, який є колективною співпрацею людей, що добровільно об'єднують свої кошти задля здійснення заходів з інфраструктурного

природооблаштування територій природно-заповідного фонду та розбудови мережі інфраструктурних об'єктів на таких територіях.

3. На с. 101, рис. 1.5, де приведена екзогенно-ендогенна детермінація територій природно-заповідного фонду в Україні, в спектрі екзогенних детермінантів автор виокремлює глобальну природоохоронну архітектуру. Враховуючи ключові тренди урізноманітнення форм міжнародної співпраці у сфері охорони навколишнього природного середовища в останні десятиліття, доцільно було б у тексті дисертації більше уваги приділити основним системоформуючим елементам, які визначають інституційну матрицю формування глобальної природоохоронної архітектури в останні роки.

4. Автор на рис. 2.4 (с. 129) приводить сукупні публічні видатки на збереження природно-заповідного фонду та їх частку у сукупних видатках Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища у 2007–2024 роках. Характерною особливістю динаміки частки видатків на збереження природно-заповідного фонду у сукупних публічних природоохоронних видатках є її суттєве зростання у 2022 році порівняно з 2021 роком (вона зросла з 8,8 до 17,5 %). Тому потребує додаткових пояснень автором наступна позиція: що ж вирішальною мірою вплинуло на підвищення вагомості видатків у збереження природно-заповідного фонду у сукупних публічних природоохоронних видатках у 2022 році з урахуванням того, що на початку 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення на територію України російських загарбників, а це, у свою чергу, призвело до переорієнтації бюджетних видатків з традиційних пріоритетів фінансування на фінансування потреб оборони та національної безпеки.

5. Аналізуючи перспективи виконання вимог ЄС щодо розширення площі територій природно-заповідного фонду України, автор на с. 203 приводить свою принципову позицію стосовно того, що «в першу чергу у природно-заповідний фонд мають бути переведені території, які зазнали еколого-деструктивного впливу внаслідок російської збройної агресії і відповідно потребують застосування комплексу заходів з екологічного реінжинірингу». З огляду на підвищення рівня обґрунтованості такої позиції доцільно було б конкретизувати, які ж саме категорії земель і в яких регіонах мав на увазі автор?

6. У дисертації мають місце певні стилістичні та граматичні огріхи, а також семантичні розбіжності між трактуванням окремих категорій і понять, що розкривають об'єкт та предмет дослідження. Деякі частини окремих підрозділів дисертації переобтяжені статистичним матеріалом.

Зазначені дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація Громова Сергія Сергійовича на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час»

є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливе наукове завдання, що полягає у поглибленні теоретико-методичних положень та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнного стану, післявоєнного відновлення, євроінтеграційних процесів і трансформації фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності. Одержані наукові результати характеризуються належним рівнем обґрунтованості, наукової новизни та практичної цінності, а їх упровадження сприятиме підвищенню ефективності фінансового забезпечення природно-заповідної справи, диверсифікації джерел фінансування та вдосконаленню механізмів управління територіями природно-заповідного фонду України.

Зважаючи на актуальність сформульованих і вирішених в дисертації завдань, отримані наукові висновки, теоретично обґрунтовані принципові положення, використання сучасних методів наукових досліджень та підтверджену практичну значущість можна стверджувати, що дисертація відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Громов Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Офіційний опонент завідувач кафедри геодезії та землеустрою Приватного закладу вищої освіти «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика», доктор економічних наук, професор Тетяна КАЛИНА